

**Джерелознавча база дослідження педагогічної думки доби європейського Відродження:
особливості, підходи, методи опрацювання**

У статті розглядаються питання про місце і роль джерельної основи будь-якого історико-педагогічного дослідження. Автор ділиться власним досвідом роботи над темою «Освіта і виховання в епоху європейського Відродження». Стверджується, що для створення достовірної картини зазначеної проблеми, необхідно залучити не лише праці провідних теоретиків педагогіки, а й широке коло різноманітних за характером джерел (письмових і речових). Усі вони віддзеркалюють ментальність даного часу, його культуру, народні традиції освіти й виховання, вірування тощо. Наголошується на необхідності міждисциплінарного підходу в історико-педагогічній науці. Цікаві й неординарні міркування висловлені щодо методики роботи з джерелами. Вони розглядаються як діалог двох педагогічних культур, що потребує уяви, співпереживання, «вжиття» у відповідну історико-педагогічну ситуацію.

Ключові слова: гуманізм, гуманітарні науки, дитинство, історико-педагогічне дослідження, культура, міждисциплінарний підхід, педагогіка, епоха європейського Відродження.

Добре відомо, що джерела – це повітря будь-якого історико-педагогічного дослідження. Оцінюючи ту чи ту працю, фахівець насамперед звертає увагу на вагомість джерельної бази, її різноманітність і повноту. Останнім часом значно активізувалися наукові пошуки історико-педагогічного характеру. В Україні з'явилися монографії, дисертаційні дослідження, у яких проаналізовані педагогічні надбання людства з найдавніших часів (Л.Кулікова, Ю.Левченко, І.Цебрій, Б.Год, Н.Год, Л.Ваховський та ін.). Проте вітчизняні дослідники постійно відчувають брак джерел із історії зарубіжної педагогіки.

Автор статті сповна відчув усе це на собі, коли обрав темою наукового пошуку історію освіти і виховання в епоху європейського Відродження. Варто сказати передусім про складність самої епохи. Її загальноприйнятими хронологічними межами є середина XIV – перші десятиліття XVII століття, а історичне місце ми б визначили як «між Середньовіччям і Новим часом» (хоча в науці це питання залишається дискусійним). Своєрідною є й змістова характеристика часу – переплетені в культурі традиційного, усталеного з новим, паростками новоевропейської цивілізації. Власне у кожній епосі можна знайти і традицію, і її заперечення. Проте в епосі Відродження це протистояння виявилось значним. Саме в цей час відбувся синтез «двох культурних світів – язичницького і християнського, які глибоко вплинули на культуру Нового часу» [5, с.8].

Античність наштовхнула мислителів на інше ставлення до людини як такої (зауважимо, що Максима Протагора про людину як «міру всіх речей» не перестає обговорюватися й хвилювати істориків педагогіки в наш час). Постає питання: як виховувати таку особистість, якими повинні бути мета, принципи, методи її освіти? Гуманісти давали свою відповідь на виклик часу, але їм дослідник мав віднайти, як дорогоцінне зерно, у купі джерельного матеріалу, різноманітного за змістом, характером і цінністю.

У нас не викликає сумніву, що для з'ясування місця і ролі людини в суспільстві епохи європейського Відродження має бути залучено надбання християнської педагогічної думки. Християнство вже само по собі дуже педагогічне. Воно впродовж століть слугувало школою виховання, головним чином морального. Тому Біблія, твори засновників Церкви (Августина Блаженного, Оригена, Боєція та ін.), досвід середньовічних теоретиків виховання (Гуго Сен-Вікторський, Вінцент із Бове, Егідій Римський та ін.) займають гідне місце серед джерел із названої теми. Уже відомо, що гуманісти Відродження віддавали перевагу патристиці, однак і пізніша християнська література вплинула на формування їхніх ідей. Ми відчуваємо цей вплив, хоча автори часто не називаються.

До джерел відносимо й великий масив античної філософської та філософсько-педагогічної літератури – Платон, Аристотель, Цицерон, Квінтіліан і багато інших. Саме тут гуманісти не приховували власних уподобань, їхні твори рясніють цитатами, коментарями, посиланнями на улюблених авторитетів. Вони розшукували, перекладали з грецької трактати, пології, поезії античних письменників і багато зробили для популяризації «язичницької» культури, у тому числі й педагогічної. До речі, трактат Квінтіліана «Виховання оратора» був врятований від забуття саме завдяки невтомній праці гуманістів, які, проголосивши відомий заклик «Ad fontes!» («До джерел!»), розшукали його в одному з європейських монастирів. Ідеї римського автора сприймалися як

одкровення: навчання має бути радістю, а не важким тягарем; учитель підпорядковує кожен власний крок визначеній меті, ураховує вікові та індивідуальні можливості дитини та ніколи її не б'є. Усе це контрастувало зі станом середньовічної школи, стимулювало прагнення до реформ. Твори Квінтіліана та інших античних мислителів педагогіки дають змогу Простежити драматичний шлях ідеї про виховання людини та відчуті її друге народження за часів Ренесансу.

При збиранні джерел, створенні повноцінної джерельної бази необхідно зважати на особливості розвитку педагогіки як науки. Відомо, що її «колискою» була філософія, а в епоху Відродження вона ще не виокремилася зі *studia humanitatis* – комплексу гуманітарних дисциплін, до якого входила й етика (моральна філософія). Тому коло джерел із нашої теми доволі широке. Це не лише «чисто» педагогічні твори, а й філософські, філософсько-антропологічні та філософсько-педагогічні трактати того часу, головне гуманістичної спрямованості (М.Фічіно, Ф.Петрарка, Дж.Манетті, Дж.Піко делла Мірандола, М.Монтень, Еразм Роттердамський). У XV столітті в Італії набув популярності неоплатонізм, представники якого обстоювали ідею «мудрого споглядання». Один із adeptів нового вчення, Піко делла Мірандола, розкрив концепцію виховання людини, представши її у вигляді алегорії з драбиною патріарха Якова: піднімаючись по ній, людська істота мовби омиває своє ество в моральній філософії, потім – переходить на щабель філософії природи (натурфілософії) і, зрештою, «заспокоюється блаженством теології». Антропологія, філософія, педагогіка в міркуваннях Піко злиті воедино. Його «Промова про гідність людини» може по праву бути віднесена до цінних джерел педагогічної думки епохи Відродження, хоча слово «педагогіка» в ній не вживається.

Інший приклад – твори Еразма Роттердамського – у яких викладається його оригінальна «філософія Христа». Найвідоміший із них – «Зброя християнського воїна». На перший погляд, він присвячений суто богословській тематиці, віросповідній практиці католицької церкви, питанням благочестя – «справжнього» і «уявного». Проте «Зброя християнського воїна» має власний педагогічний підтекст. І ми побачимо його, якщо знатимемо про прагнення автора викристалізувати «з купи каміння» моральний зміст Святого письма, зробити його орієнтиром у виховній практиці.

Варто мати на увазі, що тема виховання в тій або в тій мірі знайшла місце майже в кожному творі гуманістів. Вона стала «модною», до неї зверталися політики та державні діячі, служителі церкви та прості віряни, аристократи та прості городяни, лікарі, юристи та професура університетів. Ренесансний гуманізм був дуже тісно пов'язаний з педагогікою, він, словами російської дослідниці Н.Рев'якіної, сам був «настановою людству».

Окремий джерельний масив – література, яку б ми умовно назвали політико-педагогічною. Поміж італійських гуманістів було багато таких, хто працювали канцлерами, секретарями посольств, чиновниками магістратів. Так, у сфері державної служби проявили себе К.Сальотаті, Л.Бруні, М.Пальмієрі, Д.Аччайуолі. Їхні статті, промови, виступи містили думки щодо виховання «ідеального громадянина», патріота рідного міста, свідомого республіканця. Наприклад, М.Пальмієрі, автор трактату «Громадянське життя» не уявляв, як можна досягти політичної стабільності, суспільної злагоди без освіти й виховання молоді. Остання вартує навіть більше, ніж право й закони. Цінним джерелом для дослідника можна вважати й офіційні звіти й виступи флорентійських магістратів, промови, виголошені під час урочистостей, із нагоди призначення на посаду урядовців, перед битвами та після них, а також традиційне надгробне слово над могилами відомих громадян. Велике значення мало красномовство – уважалось, що воно так само виховує та е дієвим виховним засобом, сприяє згуртуванню людей, запалює душі.

Окремо слід сказати про характерний для ренесансної літератури жанр – настанови, напучення правителям-королям, монархам і загалом можновладцям, їхнє виховання гуманісти вважали чи не головним своїм обов'язком. Ця традиція була започаткована ще в античні часи, коли Платон висунув ідею мудрого правителя, «філософа на троні». У Середні віки її продовжили Фома Аквінат і Егідій Римський. В епоху Відродження потреба в таких настановах зростає: у Європі йшов процес зміцнення монархічних режимів, формувався абсолютизм, зароджувалася тенденція щодо його «освічення». У розпорядженні дослідника є достатньо зразків такого роду настанов – «Государ» Д.Понтано, «Виховання християнського государя» Еразма Роттердамського, «Государ» Н.Макіавеллі та ін.

При підході до даної групи джерел ми враховували певні особливості того часу: гуманісти були поставлені в такі умови, коли без допомоги меценатів обійтися не могли. З іншого боку, правителі самі відчували потребу в їхніх послугах, часто зверталися до них, запрошували на двірцеву службу. Загалом майже всі педагогічні твори присвячувалися комусь із представників європейських династій: П.П.Верджеріо звертався з настановами до одинадцятирічного нащадка падуанської династії Каррара, Е.С.Пікколоміні – до хлопчика-підлітка Владислава, короля Богемії та Угорщини, а Еразм Роттердамський написав «Виховання християнського государя» для імператора Священної Римської імперії, який вступив на іспанський престол під іменем Карла I. Ці імена

давно забуті, а ідеї гуманістів щодо освіти й виховання ввійшли в скарбницю історико-педагогічної думки. І це тому, що твори ці писалися не для окремих осіб, а для всіх людей. З таких джерел ми черпаємо уявлення про природу людини, мету, принципи та засоби її виховання. На наш погляд, тут мова йде про людину загалом, без корпоративних і соціальних обмежень – просто Людину – «міру всіх речей».

Власне педагогічна література епохи європейського Відродження представлена передусім трактатами П.П.Верджеріо, М.Веджо, Е.С.Пікколоміні, Еразма Роттердамського. Це ті твори, в яких безпосередньо обговорюються проблеми виховання. На це й націлює сама їхня назва. У Веджо – «Про виховання дітей та їх достойні звичаї»; у Еразма – «Про виховання дітей», у Пікколоміні – «Про виховання дітей». Верджеріо назвав свою працю дещо інакше «Про благородні звичаї та вільні науки», але теж достатньо педагогічно.

Помітною подією в історії педагогічної думки досліджуваного періоду стали «посібники з цивільності». Так називали невеличкі за розміром, схожі на підручники книжечки, де лаконічно й чітко викладалися правила поведінки молоді в різних життєвих ситуаціях. Іноді твори такого роду переживали свій час і своїх авторів, перекладалися на різні мови й упродовж кількох століть залишалися настільними книгами педагогів і батьків. У XVI столітті європейці користувалися настановами таких італійських гуманістів, як Б.Кастильоне («Придворний») і Дж.Делла Каза («Галатео, або Про звичаї»). Вони є в розпорядженні сучасного дослідника. За форматом і стилем ці твори відрізнялися від «посібників із цивільності», але зміст був однаковий і обстоювалася та ж сама педагогічна ідея: гарні манери не є чисто аристократичними примхами. Це прояв соціальності людини, поваги до тих, хто її оточує.

Але найбільший успіх випав на долю твору Еразма Роттердамського «De civilitate morum puerilium libellus» (найбільш відомий як «Про пристойність звичаїв дитячих»). Він був написаний у 1530 році на замовлення маркізи Нассауської для виховання її онука Адольфа Бургундського, хоча автор мав на увазі ширше педагогічне призначення твору. Досить швидко з'явилися його різні редакції (у XVI столітті – 7). Схоже, авторського права не існувало, трактат оброблявся й доповнювався іншими людьми. Одним із них був Рейнгард Гадамарський, який змінив форму подачі матеріалу з монологічної на діалогічну (катехизисну), додав ще один розділ (правила поведінки в школі). На нашу думку, праця Еразма була оброблена реформатором-протестантом.

Цікавим є історія розповсюдження «civilitate morum puerilium libellus» на східнослов'янському просторі. У 60-х роках XVII століття його переклав із латинської мови вчений ієромонах Єпіфаній Славинецький. У новій редакції він мав назву «Громадянство звичаїв дитячих». Приємно, що Єпіфаній був вихідцем із України, у той час більш освіченої, і працював у Москві на запрошення вихователя царевича Олексія Ф. Ртищева. Нам видається, що така назва твору є вдалішою: слово «civilitate» походить від латинського «civilis», тобто громадянський. «Громадянство» означає, що дитина мислиться як член соціуму, відтак повинна дотримуватися певних правил поведінки в ньому.

Як бачимо, ученим-джерелознавцям вдалося встановити таку картину: написаний Еразмом трактат розповсюджувався в різних редакціях [1, с.293]. Текст твору сьогодні можна знайти в «Антології педагогічної думки Древньої Русі і Руського господарства», 1985; «Історії української школи і педагогіки: хрестоматія, 2003. Той варіант, із якого було зроблено переклад Славинецьким, уміщено в журналі «Педагогіка», 1995. – №4.

За часів Відродження в Європі відбувалися й такі важливі для формування нового погляду на людину події, що отримали назву Реформація та Контрреформація. І протестанти, і католики переймалися проблемами освіти й виховання, розбудовою нової шкільної системи. Виникали гімназії, колежі, початкові школи, було проголошено обов'язкове загальне навчання для дітей від 5 до 11-12 років. Тому до кола джерел досліджуваного періоду окремою групою ми включили й твори ідеологів Реформації і Контрреформації: послання, звернення й промови М.Лютера, Ф. Меланхтона, І.Лойоли; документи шкільного будівництва («Навчальний план Ейслебена», «Бюртенберзький навчальний план» та ін.), матеріали про діяльність єзуїтських шкіл. Оскільки тогочасні європейські віяння торкнулися України і в ній виникло коло прихильників нової педагогіки, в якості джерел, на наш погляд, можна використати публіцистичні та епістолярні твори українських мислителів XVI – XVII століть (І.Домбровський, Х.Євлевич, Л. і С.Зизанії, С.Оріховський), документи братських шкіл (статут Львівської братської школи 1586 року, «Порядок шкільний»), трактат анонімного автора «О воспитании чад», 1609 рік та ін.

Нещодавно в науковий обіг було введено цікавий джерельний матеріал, що стосується так званої купецької педагогіки. Це – сімейні хроніки, мемуари, записки, заповіти заможних посполанів – жителів італійських міст. Італійські міста XIV-XV століть славилися активною господарською діяльністю, тут процвітали промисловість, торгівля, банківська справа, склався специфічний психологічний клімат, у якому виховувалися підприємливі, ділові люди. Так, у «Домашніх

хроніках» флорентійського купця Д.Велуті висловлено бажання, щоб його син був «... знаучим і достатньо освіченим у торгівлі». Тоді вважали, що молодій людині багато що можна пробачити – нестриманість, брехливість, легковажність за «велику старанність у роботі, яка приведе до отримання очікуваного прибутку» [6, с.63–64]. Інший автор купецької педагогіки – П.Чертальдо – наголошував на необхідності прилучення дітей до певної професії, на практичному використанні знань. Загалом документи такого роду розкрили ще одну грань ренесансного педагогічного мислення, про яку в трактатах провідних гуманістів майже не йшлося: зародки ідеї трудового виховання й професійної орієнтації молоді.

Суттєво доповнюють знання про педагогічну думку епохи європейського Відродження листи, мемуари, автобіографії та спогади учнів гуманістичних шкіл. У нашому розпорядженні є фрагменти з автобіографічного твору Дж. Конверсіні да Равенна «Рахунок життя», де описано шкільне дитинство автора: жорстокість учителя, озлоблення учнів, байдужість громадян. У той же час твір Конверсіні дає можливість краще зрозуміти труднощі, що стояли на шляху гуманістів у справі реформування школи. Багато цікавих фактів про діяльність видатних педагогів – Вітторіно да Фельтре та Гуаріно да Верона містять спогади їхніх учнів і сучасників. А листування Гуаріно з його вихованцем Леонелло д'Есте розкриває зміст гуманістичної концепції всебічного розвитку особистості.

Логіка історико-педагогічного дослідження закономірно веде до співдружності з іншими науками, що вивчають людину. Сьогодні достатньо ефективно використовується міждисциплінарний підхід. Має рацію А. Гуревич, коли зазначає: «Нам треба навчитися ставити історичним джерелам нові питання, маючи на увазі, що джерело невичерпне й від допитливості історика педагогіки залежить, чи відкриє воно нам таємниці свідомості й поведінки людей того часу, коли воно було створено» [3, с. 99].

Загалом ренесансна епоха залишилася в історичній пам'яті в багатьох джерелах, що характеризують її культуру, побут, звичаї та ментальність. Усе це відображено в художній літературі, образотворчому мистецтві епохи (твори Данте, Бокаччо, Петрарки, Чосера, Шекспіра, полотна Рафаеля, Леонардо да Вінчі, картини Гольбейна, Дюрера, Брейгеля і менш відомих майстрів), що дозволяє відчутти її неповторний дух, пізнати її як історико-педагогічний феномен.

Але значення мають не лише шедеври. Так, французький історик Ф. Ар'єс зібрав величезну кількість, так би мовити, нетрадиційних джерел із метою довести «ворожість» Середньовіччя до дитини, прослідкувати, як відбувалися ментальні зміни, відкривався світ дитинства впродовж XIII – XVII століть. Він звернув увагу та зображення дітей у мистецтві, релігійній та світській іконографії, атрибутиці культу померлих, зокрема надгробні написи, дослідив дитячі ігри, іграшки, костюм, інші предмети повсякденного вжитку. Якщо раніше дитина сприймалася як маленький дорослий, без урахування її специфіки, неповторності дитячого віку, то тепер, наприкінці Середньовіччя, пише Ф. Ар'єс, «...відкривається дитинство, дитяче тіло, дитяча мова. Діти сприймаються по-новому, за ними визнається право бути чимось особливим» [2, с.53].

Про те, наскільки важливо брати до уваги джерела, що стосуються повсякденного життя людей, їхнього менталітету, свідчить і наш власний досвід. Шукаючи відповіді на запитання, яким був виховний ідеал в епоху Відродження, ми зіткнулися з суперечністю. Із одного боку, християнська церква наполягала на різкому протиставленні душі й тіла, духу й матерії. Виховання мислилося як «виховання душі», тіло належало зневажати, усіяко пригнічувати, аби плотське начало не затьмарило духовність. Це вимагало від нас вважати, що поняття «фізичне виховання» в середньовічній педагогічній думці не існувало. Але документи повсякденності свідчать, що ментальність «мовчазної більшості» було іншою. У народі поважали фізичну силу, цінували красу й здоров'я людського тіла. Поряд із аскетичною тенденцією існувала потужна стихія народної культури тілесності. Люди любили добре поїсти й повеселитися на святах, ярмарках, карнавалах, помірятися силою в кулачних боях, перетягуванні канату, інших змаганнях. Одним словом, лише дехто збирався цілком відмовитися від земних радощів і задоволень.

Ця потужна матеріально-тілесна стихія віддзеркалена в гротескно- фантастичних образах роману Ф.Рабле «Гаргантюа і Пантагрюель». Чого тільки вмів робити Гаргантюа! Він разом із ровесниками лазив по деревах, перепливав глибокі ріки, кидав каміння, стріляв із лука, змагався в силі, грав у народні фізичні ігри. Усе це здійснювалося у вільний від занять час. Молодий герой твору «...так само успішно розвивав як тілесні сили, як і духовні» [7, с.82]. Як бачимо, фізичне виховання в часи Середньовіччя й Ренесансу все ж таки існувало, тільки не в школі, а поза її межами, не за офіційною програмою, а стихійно.

Тогочасна церква виступала проти будь-яких ігор для дорослих і дітей. Однак, як зазначає В. Даркевич, любов до них відповідала «стилю середньовічного життя», вона пов'язувалася зі святковою атмосферою, ігри давали щирі радість усім їх учасникам [4, с.127]. Історико-педагогічні джерела свідчать, що час від часу великі натовпи народу ганяли м'яча, улаштувалися змагання

атлетів, різного роду перегони. Грали дорослі й діти, грали на свіжому повітрі й у закритих приміщеннях. Полюбляли ігри в карти, кості, існувало багато азартних настільних ігор. Людина Середньовіччя, словами Й.Хейзінги, була *homo ludens* («людиною граючою»).

Цей феномен потребує окремого осмислення. Коло джерел може бути розширено за рахунок тих же самих «документів повсякденності» – літописів, хронік, спогадів сучасників, церковних послань, а також художніх творів і творів образотворчого мистецтва. Візьмемо, наприклад, відому картину П.Брейгеля старшого «Ігри дітей». На великій площі перед красивим будинком діти граються в різноманітні ігри. Здавалося б, нічого особливого не відбувається. Але, якщо придивитися, це не ті ігри, що мають якесь виховне значення. У них багато жорстокості, навіть насильства. Вони мов би віддзеркалюють картину оточуючого світу, символізують його безглуздя й антигуманність. На алтарі Босха «сади земних насолод», де грішники в пеклі катаються на ковзанах, виготовлених із кісток корів і коней. Дехто провалився під лід – алегорія згубності фізичних ігор легковажності тих, хто прагне отримати від них насолоду.

А багато малюнків, гравюр того часу просто, без філософського трактування, інформують нас про популярність різноманітних ігор в народі. Ми бачимо, що діти граються поруч із дорослими, граються окремо від них, граються в азартні ігри, і це нікого не турбує. Джерела дозволяють прослідкувати, як змінювалося ставлення суспільства до дитячих ігор, як вони еволюціонували в бік більшої цивілізованості, ставали не такими грубими, як раніше. Ця еволюція, зазначає Ф.Ар'єс, була продиктована піклуванням про фізичне й моральне здоров'я людини та про її спільне благо [2, с.99].

Ще раз наголосимо: історико-педагогічне знання здобувається завдяки міждисциплінарному підходу, спільній, спрямованій в єдине русло «роботі» багатьох джерел під орудою дослідника. Тоді виявляється, наприклад, що ідея фізичного виховання дітей і молоді народилася в Європі в результаті взаємодії кількох соціокультурних чинників: кризи старої освітньої системи, відкриття античності, нового сприйняття дитинства, піклування про здоров'я підростаючого покоління.

Тепер про деякі підходи й особливості роботи з джерелами. Джерелознавчий канон загалом відомий: документ має бути всебічно проаналізований, підданий критиці – внутрішній і зовнішній. Необхідно звертати увагу й на особистість автора тощо. У нашому випадку, аналізуючи твори гуманістів, потрібно зважати на складність умов, особливості життєвої долі кожного на небезпеки й ризики, на які наражалися носії нових ідей. Так, Х.Л.Вівес змушений був увесь час підкреслювати свою релігійну ортодоксальність, побоюючись переслідувань католицькою церквою. Це відбилося на його педагогічних трактатах. Перекоаний прихильник наукових знань, сенсуаліст за методом пізнання, він назвав свою працю «Про навчання наукам, або Християнське навчання», підкреслюючи, що наука – це добре, а релігія, віра – усе ж краще. Багато хто з гуманістів не був достатньо відвертим у викладі своїх поглядів, шукав засобів замаскувати їх утопію, як Т.Мор, чи то під гротеск, як Ф.Рабле. До того ж, працюючи при дворах, вони змушені були догоджати роботодавцям, приписуючи їм ті або ті чесноти. Не уник цього навіть П.П.Верджеріо, розхваливши військові заслуги хлопчика, нащадка династії Каррара.

Досліджуючи той або той етап розвитку педагогічної думки, зазвичай шукають у джерелах відповіді на традиційні запитання: мета, принципи, засоби виховання. З огляду на специфіку нашої теми, коли наука про виховання ще не вийшла з «колиски філософії», коли не сформувався її понятійно-термінологічний апарат, знайти ці відповіді дуже складно. Наприклад, такі поняття, як «освіта» і «виховання». Сьогодні вони існують окремо, хоча й зв'язані одне з одним. У гуманістів, схоже, виховання не відокремлювалося від освіти. Очевидно, уважалося, що воно відбувається в процесі вивчення дисциплін комплексу *studia humanitatis*, зокрема «моральної філософії» (етики).

Джерелознавчий аналіз, його лінгвістичний аспект, ускладнюється й тим, що праці гуманістів відомі нам здебільшого в перекладах – на англійську, німецьку, французьку, російську мови тощо. Твір Еразма Роттердамського «Виховання християнського государя» в оригіналі має заголовок «*Institutio principis christiani*». Слово «*institutio*» перекладено як «виховання», хоча інституціями в стародавньому Римі називали підручники з цивільного права. Отже, це спірне питання. Ми склали перелік деяких ключових слів, що вживалися гуманістами в педагогічному контексті: *humanitas*, *studia humanitatis*, *mores*, *homo universale*, *virtu*, *trivium*, *quadrivium* тощо. Гуманісти також запозичили в Псевдо-Плутарха формулу навчання: «природа – дисципліна – вправи», де слово «дисципліна» означає «вчення», а під природою розуміється вся сукупність біопсихічних даних учня. Слово «*humanitas*» – центральне в цьому переліку – означає виховання високоосвіченої, морально досконалої людини.

Нарешті, ще одне зауваження щодо методів історико-педагогічного пізнання. Історик педагогіки збирає факти, класифікує, групує, аналізує їх тощо. За допомогою джерел він реконструює, відтворює педагогічні феномени, уписує їх у соціокультурний контекст. Усе це суто раціональні дії, але потрібно й дещо інше: вловити дух епохи, вжитися в неї. У цьому допомагає

діалог людей, які належать до різних історичних умов, традицій, віри тощо. Це дослідник і об'єкт його дослідження, створений теж людиною. Педагог веде діалог з педагогом, і проблеми в них виявляються достатньо схожими: як навчити дитину, щоб вона не відчувала відрази до школи, навчання; які методи застосовувати в разі неслухняності тощо. Наш діалог вимагає «розуміння» – у дусі В. Дільтея, коли той казав, що природу ми «пояснюємо», а гуманітарні науки, духовне життя «розуміємо». Раціональні методи потрібно доповнити іншими – умінням «вжиття», «вчуття», «співпереживання».

Висновки... Підбиваючи підсумок, наголосимо ще раз на необхідності міждисциплінарного підходу до вивчення історії педагогіки. Дослідник може суттєво розширити коло джерел, залучаючи до нього данні суміжних наук, тих галузей знань, що стосуються людини та суспільства: соціальної історії, культури, мистецтва, релігієзнавства, етнології, історичної демографії, медицини тощо. Окрім цього, не варто забувати, що прогресивний розвиток педагогічної думки відбувався не лише завдяки творчості окремих геніїв. Існувала народна педагогіка, зв'язана з традицією виховання, звичками, побутом і тим куточком людської свідомості, яка має назву ментальності.

Список використаних джерел і літератури:

1. Алексеев М. П. Эразм Роттердамский в русском переводе / М. П. Алексеев // Славянская филология : [сб. ст.]. – М. : Наука, 1958. – Вып. 1. – С. 275–330.
2. Арьес Ф. Ребенок и семейная жизнь при Старом порядке / Ф. Арьес. – Екатеринбург : Изд-во Урал, ун-та, 1999. – 416 с.
3. Гуревич Я. А. Культура и история / Я. А. Гуревич // Новая и новейшая история. – 1991. – № 1. – С. 33–41.
4. Даркевич В. П. Народная культура Средневековья: светская праздничная жизнь в искусстве IX – XVI вв. / В. П. Даркевич. – М. : Наука, 1998. – 341 с.
5. История культуры стран Западной Европы в эпоху Возрождения: [учеб. для вузов; Л. М. Брагина и др. ; под ред. Л. М. Брагиной]. – М. : Высш. шк., 2001. – 479 с.
6. Краснова И. Проблемы воспитания делового человека во Флоренции XVI в. (по педагогическим трактатам, семейным запискам и домашним хроникам) / И. А. Краснова // Возрождение: гуманизм, образование, искусство : [межвуз. ст. научн. трудов.]. – Иваново : Изд-во Иван, ун-та, 1994. – С. 58–73.
7. Рабле Ф. Гаргантюа и Пантагрюэль / Ф. Рабле. – М. : Правда, 1981. – 560 с.

Аннотация

Б.В.Год

Источниковая основа исследования педагогической мысли эпохи европейского Возрождения: особенности, подходы, методы обработки

В статье рассматриваются вопросы о месте и роли источниковой основы какого-либо историко-педагогического исследования. Автор делится личным опытом работы над темой «Образование и воспитание в Эпоху европейского Возрождения». Утверждается, что для создания точной картины исследуемой проблемы, необходимо задействовать не только труды ведущих теоретиков педагогики, но и широкий круг разных за характером источников (письменных и материальных). Все они отображают ментальность времени, его культуру, народные традиции образования, воспитания и верования. Обращается внимание на междисциплинарный подход в историко-педагогической науке. Интересные и неординарные мысли высказаны о методике работы с источниками. Она рассматривается как диалог двух педагогических культур, требующих представления, сопереживания, «уживания» в определенную историко-педагогическую ситуацию.

Ключевые слова: гуманизм, гуманитарные науки, детство, историко-педагогическое исследование, культура, междисциплинарный подход, педагогика, эпоха европейского Возрождения.

Summary

B.V.God

Source-based Research of Educational Issues of the European Renaissance Epoch: Peculiarities, Approaches, Methods of the Investigating Process

The article deals with the issue of the source based background role and place of any historical and pedagogical research. The author shares his own experience on the topic «Education and upbringing in the epoch of the European Renaissance.» It is confirmed that it is necessary to involve not only the work of leading theorists of pedagogy, but also a wide variety of sources by nature (written and physical) for a authentic picture of the problem. All these basic points reflect the mentality of the time, its culture, national traditions of education and upbringing, beliefs and so on. The need for an interdisciplinary approach to historical and educational science is emphasized. Interesting and unusual considerations are made on how to work with sources. They are seen as a dialogue between the two cultures of teaching, which requires imagination, empathy, «lead-in» in the appropriate historical and educational situation.

Key words: humanism, humanities, childhood, historical and pedagogical research, culture, interdisciplinary approach, education, epoch of the European Renaissance.

Дата надходження статті: «4» жовтня 2013 р.